ТЕМА 5. СКЛАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ І ЙОГО ВИДИ

План

1. Поняття складу кримінального правопорушення та його значення.
2. Елементи й ознаки складу кримінального правопорушення.
3. Види складів кримінального правопорушення.
4. Кваліфікація кримінального правопорушення. Конкуренція кримінально-правових норм.

1. Чинний КК України не містить загального поняття складу КП. Таке поняття дається у доктрині кримінального права.

Склад КП – це сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно-небезпечне діяння як кримінальне протиправне.

Відсутність хоча б однієї з цих ознак свідчить про відсутність складу КП в цілому, що відповідно до кримінального процесуального законодавства України усуває можливість настання кримінальної відповідальності.

Ознаки складу КП встановлюються лише кримінальним законом. Виняток становлять нормативно-правові акти, що наповнюють кримінально-правові норми з так званими бланкетними диспозиціями відповідним змістом, уточнюють ознаки окремих складів КП.

Склад КП виконує такі *функції*:

1) фундаментальна – він є передбаченою законом єдиною, необхідною і достатньою підставою кримінальної відповідальності. Точне встановлення складу КП є гарантією забезпечення законності та дотримання прав людини;

2) розмежувальна (кваліфікаційна) – саме за допомогою складу КП відмежовується кримінальна протиправна поведінка від правомірної, КП від інших правопорушень, а один склад КП від іншого;

3) процесуальна – встановлення складу КП визначає межі кримінального провадження. Факти, які не стосуються складу КП, як правило, не підлягають доведенню (незначні винятки – доведення обставин, що мають значення для призначення покарання, цивільного позову у кримінальному провадженні тощо).

2. Склад КП утворюють *чотири елементи:*

– *об'єкт КП* – це те, на що завжди посягає КП і чому він завжди заподіює шкоду;

– *об'єктивна КП* – зовнішня сторона діяння, що виражається у вчиненні передбаченого законом діяння (дії або бездіяльності), що заподіює або створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту КП;

– *суб'єкт КП* – це фізична, осудна особа, яка вчинила КП у віці, з якого відповідно до КК України, може наставати кримінальна відповідальність;

– *суб'єктивна сторона КП* – це внутрішня сторона КП, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно-небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків.

Кожен з елементів складу КП характеризують певні ознаки. Всі ознаки, що характеризують елементи складу, поділяються на дві групи: необхідні (обов'язкові) ознаки та факультативні (необов'язкові) ознаки.

Обов'язковими є ознаки складу КП, що притаманні всім КП без винятку. Відсутність таких ознак свідчить про відсутність певного елементу складу КП і, відповідно, самого складу КП. До таких обов'язкових ознак складу КП відносяться:

а) суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом;

б) кримінальна протиправна дія (бездіяльність);

в) ознаки загального суб'єкта (фізична особа, осудність, вік, з якого настає кримінальна відповідальність);

г) вина (умисел або необережність).

Факультативними є ознаки, що притаманні не усім, а тільки окремим складам КП. До таких ознак віднесені:

а) предмет КП;

б) потерпілий від КП;

в) кримінальні протиправні наслідки, причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) і наслідками, що настали, місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення КП;

г) ознаки спеціального суб'єкта (службове становище, державно-правове становище тощо);

д) мотив, мета та емоційний стан.

У тих випадках, коли факультативні ознаки вказані безпосередньо у статті Особливої частини КК України, вони стають обов'язковими для даного складу КП і підлягають встановленню та доказуванню.

Елементи та їх ознаки утворюють склад КП лише при певній їх сукупності. Відсутність хоча б одного з елементів складу КП чи його обов'язкової ознаки виключає можливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за дане КП.

3. *Види складів КП:*

1) за ступенем суспільної небезпеки:

– *основний (простий)* – це склад КП певного виду без обтяжуючих (кваліфікуючих) та пом'якшуючих обставин (наприклад, ч. 1 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» , ч. 1 ст. 185 КК України «Крадіжка»);

– *кваліфікований* – це склад КП з обтяжуючими обставинами (кваліфікуючими ознаками), тобто такими, що обтяжують покарання і впливають на кваліфікацію (наприклад, ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – з обтяжуючими обставинами, ч. 2 ст. 185 КК України «Крадіжка» – вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб);

– *особливо кваліфікованим* є склад КП з особливо кваліфікуючими обставинами (ознаками). У такому складі міститься вказівка на обставини, що додають КП особливої суспільної небезпеки (наприклад, ч.ч. 3,4 ст. 185 КК України «Крадіжка» – поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому / вчинена у великих розмірах чи в умовах воєнного або надзвичайного стану);

– *склад КП з пом'якшуючими обставинами (привілейований склад)* – це склад КП з обставинами (ознаками), що значною мірою знижують суспільну небезпеку даного виду КП (наприклад, ст. 116 КК України «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання», ст. 117 КК України «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини», ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила КП»).

2) залежно від способу описання КП в законі:

– *простий склад КП* – такий склад КП, який містить опис ознак одного діяння, що посягає на один об'єкт, вчиняється однією дією і характеризується однією формою вини (наприклад, ч. 1 ст. 186 КК України «Грабіж»);

– *складний склад КП* – такий склад КП, який характеризується наявністю: двох і більше безпосередніх об'єктів (ст. 187 КК України «Розбій» – відносини власності, життя/здоров'я особи); двох форм вини – складної (змішаної) (ч. 2 ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження чужого майна» – умисне знищення або пошкодження чужого майна, вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом, або заподіяло майнову шкоду в особливо великих розмірах, або спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки); двох або більше дій, що утворюють об'єктивну сторону складу КП (ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»). До числа складних належать також склади КП, об'єктивна сторона яких характеризується різними способами вчинення КП або настанням різних наслідків (ст. 190 КК України «Шахрайство» – заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою).

3) залежно від конструкції об'єктивної сторони:

– *КП з матеріальним складом* – це КП, в яких суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. КП вважається закінченим з моменту настання наслідків, вказаних у диспозиції статті КК України;

– *КП з формальним складом* – це КП, в яких суспільно небезпечні наслідки не є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони. Такі КП вважаються закінченими з моменту вчинення зазначених у законі дій;

– *КП з усіченим складом* – це такі, які визнаються закінченими на більш ранніх стадіях вчинення КП: готуванні або замаху (ст. 112 КК України «Посягання на життя державного чи громадського діяча», ст. 187 КК України «Розбій» – напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством,

небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства, ст. 257 КК України «Бандитизм» – організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі).

4. Кваліфікація КП є необхідною умовою вирішення будь-якого кримінального провадження.

Кваліфікація КП – це точне встановлення відповідності вчиненого винним суспільно-небезпечного діяння складу конкретного КП, закріпленого в кримінальному законі.

Для кваліфікації необхідно відібрати лише ті юридично значущі об'єктивні й суб'єктивні ознаки, що входять до складу конкретно вчиненого діяння. І якщо їх сукупність відповідатиме сукупності передбачених законом ознак, то це свідчить про наявність у діях винної особи складу певного КП, а відсутність хоча б однієї з необхідних ознак – про відсутність у діях особи конкретного складу КП.

Формула кваліфікації – це скорочена умовна вказівка на статті, частини й пункти статей Загальної та Особливої частин КК України, якими передбачена відповідальність за вчинене діяння.

У правозастосовній діяльності правильна кваліфікація виступає необхідною умовою дотримання законності, забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб, відправлення справедливого правосуддя у кримінальних провадженнях.

За суб'єктом здійснення розрізняють таки *види кваліфікації*:

1) *офіційна (легальна) кваліфікація* – це кваліфікація, що здійснюється у кримінальних провадженнях уповноваженими на те державою особами (дізнавачами, слідчими, прокурорами та суддями). Наслідки такої кваліфікації закріплюються в процесуальних документах і мають обов'язковий характер (є юридично значущими).

Офіційна кваліфікація в свою чергу поділяється на:

– *попередню офіційну кваліфікацію* – здійснюється у кримінальному провадженні уповноваженими на те державою особами (дізнавачем, слідчим, керівником органу досудового розслідування, прокурором, слідчим суддею). Її результати закріплюються в процесуальних документах (клопотаннях, постановах слідчого, прокурора, письмовому повідомленні про підозру, обвинувальному акті, а також ухвалах слідчого судді), вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань і згідно з КПК України мають обов'язковий характер для усіх чи окремих учасників кримінального провадження;

– *остаточну офіційну кваліфікацію* – здійснюється у кримінальному провадженні судом. Її результати закріплюються у вироках, ухвалах і згідно з КПК мають обов'язковий характер.

2) *неофіційна (доктринальна) кваліфікація* – це відповідна правова оцінка, що дається окремими громадянами, науковцями у наукових статтях,

монографіях, підручниках, навчальних посібниках, у виступах на наукових конференціях тощо. Така кваліфікація не має обов'язкового характеру (не є юридично значущою), вона відображає лише позицію автора, але може враховуватися суб'єктами офіційної кваліфікації.

Конкуренція кримінально-правових норм – це випадки, коли одне кримінальне протиправне діяння охоплюється кількома статтями Особливої частини КК України.

Виділяють два види конкуренції:

1) конкуренція загальної норми та спеціальної;

2) конкуренція спеціальних норм.

Правильна кваліфікація при *конкуренції загальної норми та спеціальної залежить* від того, наскільки точно виявлено характер кожної конкуруючої норми. Така оцінка завжди носить відносний характер: встановлюється, чи являється норма загальної чи спеціальної не взагалі, а по відношенню до іншої кримінальної норми (ст. 115 КК України «Умисне вбивство» і ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця», ст. 185 КК України «Крадіжка» і ст. 289 КК України «Незаконне заволодіння транспортним засобом»).

У спеціальній нормі обов'язково повинні бути всі ознаки загальної норми. В той же час спеціальна норма повинна містити ще і свої специфічні риси, які виділяють її від загальної.

При конкуренції загальної та спеціальної норм – КП повинен кваліфікуватися за спеціальною нормою.

Конкуренція спеціальних норм виникає у тих випадках, коли вчинене діяння підпадає під ознаки двох чи більше спеціальних норм.

Конкуренція спеціальних норм буває трьох видів:

– конкуренція спеціальних норм з обтяжуючими та пом'якшуючими обставинами;

– конкуренція спеціальних норм з обтяжуючими обставинами;

– конкуренція спеціальних норм з пом'якшуючими обставинами;

При конкуренції норм з *обтяжуючими та пом'якшуючими обставинами* кримінальне протиправне діяння повинно кваліфікуватися за нормою з пом'якшуючими обставинами (ст. 115 КК України «Умисне вбивство» і ст.ст. 116-118 КК України).

При конкуренції норм з *обтяжуючими обставинами* кримінальне протиправне діяння повинно кваліфікуватися за нормою з найбільш обтяжуючими обставинами (п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – з метою приховати інше КП або полегшити його вчинення, і п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством (застосовується у випадках, коли винуватий вчиняє вбивство з метою полегшити вчинення зґвалтування або для того, щоб приховати вчинене раніше зґвалтування)).

При конкуренції норм з *пом'якшуючими обставинами* кримінальне протиправне діяння повинно кваліфікуватися за нормою, яка містить найбільш пом'якшуючі обставини (ст. 116 КК України «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» і ст. 118 КК України «Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила КП» (застосовується)).

Питання до самоконтролю

1. У чому полягає сутність поняття «склад кримінального правопорушення»?
2. Які є елементи складу кримінального правопорушення?
3. Які є обов'язкові ознаки складу кримінального правопорушення?
4. Що являє собою кваліфікація кримінального правопорушення?
5. Які є види конкуренції кримінально-правових норм?
6. Які є факультативні ознаки складу кримінального правопорушення?
7. Які характерні риси поняття складу кримінального правопорушення можна виділити?
8. Поняття та види об'єкта складу кримінального правопорушення.
9. Які є функції складу кримінального правопорушення?
10. Поняття, ознаки та види суб'єкта складу кримінального правопорушення.